

Erään tyyliin taustaa

— — kuulisimmepä piankin vaikka
syllän pituisen veisun, jossa kyllä
näytettäisiin mikä mies hän on
tämä Aapeli.

KIVI Kootut teokset I 61

1

Asia, jota tarkoitan, vaikuttaa ehkä liiankin tutulta ja sitä myöten myös vähäpätöiseltä. Arvelen sen käsittelyn kuitenkin voivan jotakin opettaa. Lähden eräistä kirjallisuudestamme tutuista esimerkeistä.

Juhani Ahon »Rautatien» oratio rectalle on seuraavanlainen, näköjään aiheettomasti viittaileva sanonta tyyppillistä (esimerkit ovat teoksen alkusivuilta):

- On se äijä vielä aika vankka, vaikk' on pieni — —.
- Maasta se pienikin ponnistaa.
- Ja eikö se Liisa siitä pitäen Mattiin mielistynyt?
- Kestäneehän tuo rauta?
- on tuo vähän kuivakka ilma.

Asetan tarkkailun kohteiksi sanaliitot *se äijä, se pienikin, tuo rauta* jne. Erikseen tekee mieli panna merkille seuraavat, joissa *se* pronomini esiintyy keskustelukumppania tarkoittavan sanan tai nimen edellä:

- Mistä se pehtori kaikki tietää?
- No, minkätähden se pehtori lähtee pois tästä talosta?
- Mistä se rovasti on sen kuullut?
- En toki ole . . . mitä se Matti nyt sanoo . . .

Näissä havaitsee helposti eräänlaista kohteliaasta liiallisen suorasukaisuuden välttelyä, vrt. *Mistä se rovasti* ja *Mistä rovasti sen on kuullut*, jos kohta ilmauksiin sisältyvä toisen persoonan muodon korvaaminen kolmannella sinänsäkin jo tähtää samaan.

Eräät sanajärjestykseltään äskeisistä poikkeavat, mutta niiden yhteyteen kuuluvat rakenteet jätän tuonnemmaksi. Vain ohimennen mainitsen tässä, että myös verbiin liittyvä pronominiin, eräissä lauseopin esityksissä partik-

keliksi selitetty, mutta alkuperältään lähinnä muodolliselta objektilta vaikuttava *sitä*, *tuota* on Ahon teoksen alkusivuilla tavallinen:

- Onpa tuota saanut istuakin.
- Mitäpä tuota minun riskiydestäni, vanhan miehen . . .
- Kuuluuko sitä mitä?
- Niin, vaan pitäisi sitä Matin kuitenkin käyttää Liisaa rautatietä katsomassa:

Tätä piirrettä en nyt lähde seurailemaan. Varsinaista aiheitani alustaakseni luettelen vielä vain muutamia Teuvo Pakkalan »Oulua soutamassa» teoksen alkusivuilta poimimiani näytteitä, minkä jälkeen siirryn esittelemään kansankielen tarjoamaa runsasta aineistoa:

- Ruttoon ne porvarit laskevat hinnan, lupsauttavat.
- Väleen se hinta happanee, kun vain alkaa viljemmästi sinne tervaa valua.
- Ka, mitä lie, mutta niin se valkohattu tarinoi.
- Sinnepäinhän se matka pitäisi.
- Mutta minun kanssa se Katri lyö ryysyt yhteen . . . Eikö niin Katri?

Esimerkkejä *se äijä*, *se hinta*, *se Liisa*, *ne porvarit* jne. tavoittaa vaivattomasti minkä tahansa kansankieltä luontevasti heijastelevan kaunokirjallisen teoksen vuorosanoista, vieläpä kirjailijain omakseenkin tarkoittamasta sanonnasta, milloin pyrkimyksenä on ollut puhekielen mukaisuus. Huom.: esim. Sillanpään äsken ilmestyneissä muistelmissa: »Ja sitten tulivat ne tulva-alueet jne.», jossa *ne* ei ole determinatiivinen eikä jo puheenaolleeseen viittaava. Murreaineskokoelmista samanlaisten tapausten osoittaminen on helppointa. Kuitenkin on sanalippuihin ja lauseopillisiin monografiioihin poimituista esimerkkivirkkeistä joskus vaikeata päätellä, onko kysymys tavallisesta demonstratiivisesta, so. takaisin johonkin juuri edellä puheenaolleeseen, tarkoin määriteltyyn käsitteeseen viittaavasta *se (tämä, tuo)* pronominiesta, joka puheessa esiintyy painollisena (Setälän lauseopin esimerkki *Se ilo tuli odottamatta*), vai tässä tarkoittamistani erikoissävyisistä viitteistä, joissa pronomini on käsitettävä painottomaksi. Muutamia esimerkkejä¹:

Mikkeli: Ku(n) sin oot nuof, ni mänet *sen Louhela(n) eukon* luo kysymään. — Siellähän *ne vaimoväk'* ovat. — Ojji(n) ylhä(n) sitä pittää ajjoo, tek'pä *ne aumat* mihi(n) hyvää(n).

Kärkölä: Kylhän *sit romua* on. — Kyl *sit ruokaa* jouluna ol. — sill ol *niit kouluj jyvää*.

¹ Aineistoni olen poiminut pääasiallisesti kaikille tutuista Setälän, Latvalan, Paasosen, Sireliuksen ja (varsinkin) Kanniston lauseopillisista murremonografiosta, vähin myös Virtarannan teksteistä ja käsikirjoituslähteistä (Sanakirjasäätiöstä, omista ja oppilaitteni keräelmistä).

Vanaja: Aijjai kum me pelläättiin *sitä Saarista, sitä opettajjaa*. — Hei penskat, älkäi sotkekon *niitä heiniä*. — Kyllähän sitä naimisissakin olis kun ei tulis *noita pylläköitä* (= lapsia).

Pälkäne: Menivät *siitä Luikalansalmesta* ylittejä ja tehtiin sitten *se Salmen-taustan kylä*. — Ja *tää piru* (= Aatu) kiipee katom päällej ja mennee ja purottaa suuren savinökin sinnes sitten — —. — No rakennusten katot oli tehty *tosta kattopärreestä*. — Mutta sitten kun tuli *nää laivat* — laivat ajo paatit mäkkeen.

Urjala: Mutta *se kärmek* kiälsi sitten *sitä isäntää* että »et sinä saap puhuas *sitä tiatoos* kellekkän». — Meitillä oli kova kina Kankaisen kanssa *siittä uskosta*. — Onkoos *niillä nihteillä* isop palkat? — Tällä paikkakunnall on *tota suata* niim paljo.

Kylmäkoski: Kyllä ne tekee *sem myytävän kalun* niiv valskia, ettei se ot tosika(n). — Ei *ne miähet* sentään ollenkan krannaap pualeksikan niim paljo kuv vaimoväki (tarkoitetaan yleensä miesväkeä). — Kyllä *niitä väkee* tuli. — Kyllä *ne karja* sinnet mahtuu. — Kyllä *tää Maunula* sanotaan oleva(n) hyvin ylpee miäs. — Se (mies) oli niin erinomasempi *tosta puheemparresta*.

Akaa: No *se miäs* kysy sittem »missä *se hääväki* on?» — Minäkij jourun sittek kyytiin *tota valesmannia*.¹

Vesilahti: Sillä (papilla) on halu antaas *sitä viisautta*.

Tyrvää: Ja *siittä kirkor rakentamisesta* oli ihmisten kans jokim palkan sopimus. — Kuus seittemäjä ja kahreksan *ne köyhät vuaret* oli.

Siikainen: Kyllä *se aurinko* niin kovin lämmitä on paistanu' nykkin. — Ei *ne hurrit* pane suurta kuarmaa koskaan.

Virrat: Totta *se nenä* syhy, vai mikä hänessä on.

Lestijoki: *Siltä Halamehen papalta se Mattilan suutari* sano ostanehesa *sen kello(n)*.

Erikseen ansaitsevat huomiota tässäkin yhteydessä tapaukset, joissa demonstratiivipronominia on käytetty nimen tai muun puhuttelusanan edellä:

Hirvensalmi: Lähtiskös *tää Tuomas* nuotalle?

Ristiina: Joks *se Matt* on miten vanha?

Jääski—Kirvu: Mitäs *se Antti* pemuaa? — Joks *se mummo* lähtöö nyt siittä? — Vieläks *se Anna Liena* tahtoo?

Myös käytetään tässä kuten erinäisissä muissakin tapauksissa 3. persoonan pronominia samanarvoisena kuin demonstratiivipronomineja. Esi-merkkejä ei ole paljon:

Muolaa: Liek *hänel Eenokil* mitä mielessä, ko koko illa nauraa hykertää.

Urjala: Em minä o *heittä kartuusiakam* polttanu.

¹ Akaan naapurista Sääksmäestä on kirjoittamattomana säilynyt muistissani pikku kasku suuren nimenmuutoksen vuodelta 1906. Pappilan »nuori maisteri» oli käynyt pitäjän suntion Pettersonnin luona ehdottelemassa sukunimen suomentamista. Ukkoa kummastutti, ettei Pettersonni muka olisi ollut suomea, mutta pitihän uskoa, kun ihan pappilan nuori herra niin sanoi. Saatuaan viikon miettimisaikaa Pettersonni saapui pappilaan tekemään ehdotusta, joka huipentui tiedusteluun: »Vaivaiskoos *tota Ookkermannia* ruattalaisuus?»

Milloin kielitieteellisessä kirjallisuudessamme on esitetynlaisiin rakenteisiin puututtu, on ne tavallisesti rinnastettu eräiden muiden kielten määräävän artikkelin sisältäviin ilmauksiin. E. N. Setälä aloitti tähän kuuluvien havaintojensa esittelyn (Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä, 1883, s. 90) näin: »Artikkelina tavataan demonstratiivi-pronominia *se* esim. seuraavissa lauseissa: *Se köyhä suutari sano sitte: hulluko se viaras on ollu'* — —». Samaan tapaan Knut Cannelin (Tutkimus Kemin kielimurteesta, 1888, s. 89), U. T. Sirelius (Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta, 1894, s. 98) ja Salu Latvala (Lauseopillisia havaintoja Luoteis-Satakunnan kansankielestä, 1894, s. 46). Asiaa tältä kannalta tulkitessaan Latvalan oli pakko kummastella seuraavanlaista, jossa »artikkelia» on käytetty »yhdessä genetiiviattribuutin kanssa»: *Sitte hänen se kultanen omena putos sinne ammeeseen*. Toisessa yhteydessä (Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta, 1899, s. 43) Latvala ei selittänytään kyseistä ainesta enää artikkeliksi, vaan sanoi, että sillä on määräävän artikkelin merkitys, ja samanlaisen lievemman formuloinnin valitsi vihdoin myös Artturi Kannisto (Lauseopillisia havaintoja läntisen Etelä-Hämeen kielimurteesta, 1901, s. 171): »Myöskin artikkelin tavoin käytetään demonstratiivipronomineja osottamaan ennen mainittua tai tunnettua henkilöä tai asiaa.» Kuten näkyy, Kannisto sisällyttää sääntöönsä samoin kuin runsaaseen esimerkkikokoelmaansakin *se* pronominin lisäksi muutkin demonstratiivipronomit, onpa hän havainnut aiheelliseksi huomauttaa (s. 174), että »Artikkelintapaisena käytetään toisinaan *hän* pronominiakin».

Kun melko kauan näiden tunnetuimpien lauseopillisten monografioittemme ilmestymisen jälkeen tähän asiaan jälleen puututtiin, tapahtui se jo uudesta näkökulmasta, nim. spesieksen tarkastelun yhteydessä. Adolf Noreenin spesieskategorioihin lienee meillä kiinnitetty huomiota ensi kerran E. N. Setälän johtamana 1906—1915 toimineen kielioppikomitean keskuudessa. Komitean mietinnössä n:o 6 1915, s. 38, esitettiin ns. artikkelikielten kaksi spesiestä, määrätty ja määräämätön, mutta helposti saa sen vaikutelman, että asiassa tällöinkin nähtiin lähinnä vain muotopiirre, ei niinkään merkitystekijää, joka esim. suomen tapaisessa artikkelittomassa kielessä olisi johtanut erikoisilmaisuihin. Niinpä sanottiin, että »määrätyllä ja määräämättömällä spesieksellä eli lajilla ilmaistaan myöskin, tarkoitetaanko kokonaista olio-luokkaa tai yleiskäsitettä taikka myöskin onko kokonaisuuden osa puheena», sen sijaan että olisi sanottu määräävällä tai epämääräisellä artikkelilla voitavan ilmaista näitä merkitysseikkoja. Vasta 1920:n vaiheilta on tarkasteltu spesieksen ilmaisemista suomen kielen keinoin (huom. Ahlman Juhlajulkai-

sussa O. E. Tudeerin 70-vuotispäiväksi, 1920, ss. 6—7, ja Airila SUST LII, 1924, ss. 17—). On kyllin hyvin tunnettua, että aivan muut keinot kuin artikkelien käyttö ovat tällöin joutuneet huomion kohteeksi. Kaikkea mikä kirjasuomessa on vivahtanut artikkelintapaiseen, on totuttu lähestymään vain puhdaskielisyyden näkökulmasta. Tähän kuuluvaa käännöslaina-ainesta on osoitettu Agricolan tuotannosta alkaen. Erityisesti on saatu varoitella tarpeettomasta *eräs* ja *yksi* sanojen käytöstä vieraan epämääräisen artikkelin tavoin.

V. 1946 valmistuneeseen »Suomen kielen rakenne ja kehitys» -teoksensa II osaan Lauri Hakulinen on koonnut tärkeimmän, mitä spesieksen ilmaiseemisesta suomen kielessä on havaittu. Hän huomauttaa mm. (ss. 195—196), että artikkelintapaisen »näppärän muotokeinin» puuttuessa meidän on ollut pakko tyytyä joko kömpelöihin leksikaalisiin ilmauksiin, esim. pronomineihin *tämä*, *tuo*, *se*, *eräs*, *joku*, *muudan*, tai erilaisiin, harvoin yksiselitteisiin korrelaatioihin, sellaisiin kuin painon tai sanajärjestyksen tai erinaisten kaustusten tai yksiköllisten ja monikollisten predikaatin tarjoamiin vastakohtaisuuksiin. Näihin spesieksen kannalta varsinaisiin pääasioihin tämän kauemmaksi poikkeamatta kiinnittäisin nyt huomiota siihen, miten Hakulinen esityksensä alaviitteessä s. 195 tulkitsee esitykseni aiheena olevan rakenteen. Hän pitää »selvinä, nähtävästi omaperäisen artikkelinmuodostuksen alkeina» sellaisia yleisesti kansanmurteissa ja joskus niitä jäljittelevässä kirjakielessäkin tavattavia pronominin ja substantiivin liittoja kuin esim. näissä virkkeissä olevat: *Onko se isäntä kotona?*, *Moneksihan se meri menisi, jos eivät penkereet pitäisi* (sl.), *Maasta se pienikin ponnistaa* (sl.), *Kauanks tää tottunt yhtä potatti kuorii* (sl.), *Luopihan tuo Luoja uusiakin, kaipa hän entiset elättää* (sl.) jne. Näihin Hakulinen liittää myös sellaiset uuden runokielen *yksi*-tapaukset kuin *Yksi ruusu on kasvanut laaksossa* ja *Yks voima sydämeen kätetty on*. Tämmöisiäkin voi poimia murreteksteistä kaukaa 1800-luvulta lähtien. Jätän ne tarkasteluni ulkopuolelle siitäkin syystä, että uskon vieraalla vaikutuksella olevan melkoisesti osuutta niiden pesiytymiseen kieleemme.

Hakulinen pitää siis pronomia *se* lauseessa *Onko se isäntä kotona?* aljevaiheessa olevana artikkelina; ymmärtäisin tämän: muodosteena, josta suotuisissa olosuhteissa voisi tai olisi voinut kehittyä artikkeli. Kenties hän on oikeassa. Ei tarvitse esiintyä erikoistuntijan vaatimuksin todetakseen, että meille tuttujen indoeurooppalaisten kielten samoin kuin unkarin artikkelit materiaalisesti palautuvat pronomineihin, tavallisesti demonstratiivisiin, sekä asianomaisen kielen 'yhtä' merkitsevään lukusanaan. Eri asia on, että yksipuolisena suomen kielen tutkijana olen täysin laiminlyönyt tutustumisen tapaan jolla ja olosuhteisiin joissa artikkelikategoriat eri kielissä ovat syntyneet ja kiinnittyneet osaksi kieliopillista järjestelmää. Varsinkin jos artik-

kelin tehtäviin myönnetään sisältyvän tai sisältyneen muutakin kuin definiittisen erottaminen indefiniittisestä, voidaan kenties äskeisten esimerkkilauseiden *se isäntä, se meri, se pienikin, tää tottunt, tuo Luoja* jms. selittää eräänlaisiksi artikkelin sisältäviksi liitoiksi, joista ei kuitenkaan ole johdettu järjestelmänmukaiseen artikkeliin, koska niiden erikoisfunktio ei ole ollut riittävän selvä eikä nähtävästi myöskään muin keinoin ilmaisevaton. Mahdotonta sitävastoin mielestäni on nähdä niissä ainakaan sellaisia definiittisen spesieksen tapauksia, että ne vaihtuisivat indefiniittisiksi, jos demonstratiivipronomini niistä poistettaisiin.

»Artikkeli» ei siis ole näissä tapauksissa seuraavan sanan merkitysisältöä spesieksen suhteen modifioiva. Mutta voidaan kysyä, onko sillä muutakaan vaikutusta sen merkitykseen. Enpä pitäisi edes varmana, että se kuuluu samaan jäseneen kuin sitä seuraava substantiivi. Kernaimmin erotaisin sen siitä. *Onko se isäntä* on tajuttavissa samoin kuin *Onkohan isäntä* tai murt. *Onkoos isäntä* t. *Onkost(a) isäntä* jne. Yksitavuinen *se* voidaan ts. hyvinkin tajuta painottomana lisäelementtinä kuuluvaksi lähinnä edelliseen puhetahtiin. Jotakin merkinnee tässä yhteydessä havainto, että yleinen *onkos* t. *onks* äännehistoriallisesti palautuu aikaisempaan *onko se*, hämäläinen *onkoos* aikaisempaan *onkohan se*. Nykyinen *Onko se isäntä* tyyppi näyttäisi tietävän spontaanista paluuta johonkin vanhaan, joka välillä oli kulunut tuntemattomaksi. Siinä käytetyn *se* sanan esitystä palveleva tehtävä tajutaneen lähinnä rytmilliseksi, jommoisena se myötävaikuttaa sitä välittömästi seuraavan pääpainon tehostumiseen — Hakulinen merkitseekin luettelemissa esimerkkeihin vahvan painon (ja sama ilmenee Sadeniemen analysoimasta Sillanpään tekstistä, ks. Metriikkamme perusteet, ss. 52—55: *sen sanatunnelman*). Taas jos toisaalta tätä painon lisäystä haluaisimme pitää indefiniittisen spesieksen tuntomerkinä, erehtyisimme ehdottomasti. Pikemminkin erikoispainon tehtävänä tämmöisissä on asianomaisen sanan leksikaalisen merkityksen tähdentäminen ajateltavissa olevan vastakohdan suhteen: *isäntä* : *muu talon väki, pienikin* : *niinkuin suurikin, tottunut* : *tottumaton*. Itse pronomini taas saattaa hyvinkin liitepartikkelin tavoin modifioida, sävyttää edellä olevaa sanaa: *Maasta se* = 'maastahan' jne. Muistettava on, että liitännäinen *-han, -hän*, joka eräissä tapauksissa tarjoutuu sen synonyymiksi, on sekoin vasta aivan myöhään kehittynyt samoin käytetystä *hän* pronominista. Kielipsykologinen selitys, jonka aion antaa demonstratiivipronominista esitetyissä rakenteissa, valaisee varmasti myös *hän* pronominin luisumistietä liitännäisten ryhmään.

Varsinkin yhdenjaksoisissa kertomuksissa, saduissa, selonteoissa jne., joissa referoidaan kuultua tai seurataan koetun tapauksen vaiheita, *se* pronominin käyttö »artikkelin tapaan» on aivan yleistä. Heikki Paasosen Mikkelin murteella muistiinmerkitsemä satu alkaa seuraavasti:

Talossa ol' paimenpoika sen nim ol' Matti. Sitte se ajo lehmäese *sen paholaisen* naurishalmeeseen(n). Se tul' sitt ajamaa(n) sitä pois, *se paholainen*. Tule sen vietävä, sano poika jne. jne. No se rupes sitt rengiks ja se män sitt *sille paholaiselle* jne.

Tämmöisessä esityksessä *se* paradigman muodoilla on sanoisinko kätketty determinatiivinen funktio. Sadussa ei ole ollut paholaisesta puhe, ennen kuin jo ilmestyy esitykseen *sen paholaisen*. Arvaisimmeko, että haastattelija on juuri sopinut kertojen kanssa siitä, että nyt tarinoidaan »paholaisesta ja Matista». Siis 'se paholainen, josta oli määrä puhua'. Lukemattomissa tämmöisissä, esim. Kanniston akaalaisessa virkkeessä *No se miäs kysy sittem* »missäs se hääväki on?» definiittisen artikkelin luonne on kieltämättä varsin lähellä, enkä pidä mahdottomana, päinvastoin pidän luultavana, että tätä tietä on kuljettu siellä, missä on päädytty varsinaiseen artikkelijärjestelmään. Mutta aina ei tarkoittamiani rakenteita voida selittää näin. Varsinkin vielä esittämättömän aineistoni valossa näen niiden psykologisen painopisteen sitenkin muussa kuin peitetystä determinaatiossa. Ajateltakoon seuraavaa virkettä, joka on keskeltä satua (Kanniston saama Urjalasta) ja jossa mainittavat kuningas (tai kuninkaan tytär) ja ryövärit eivät ole aikaisemmin esiintyneet: *No sitt oli siitä kaupunkista varaastaneet sen kuninkaan tyttären tommost ryövärit* — —. Kuningas ja ryövärit ovat tietysti eräällä tavalla ennakoita olemassa, ne sisältyvät nim. kertojan kokonaishahmotukseen, joka edeltää kertomista: kertoja näkee kaiken, ja *se t. tommonen* sanoja käyttäen hän tähtää näkemänsä yksityiskohtiin, jotka selviävät kuulijallekin sanoista *kuningas, ryövärit*. Sama koskee jokaista, vaikkapa yhden ainoankin virkkeen puitteissa suoritettua elämyksen siirtämistä puheaktin välityksellä kielelliseen asuun. Esim. (taas Kanniston aineksista) keskustellaan jostakusta muistiin jääneestä maamiehestä: *Se ruakkos niittunas sitten niin noista puista ja kannosta*. On ilmeistä, että maisema, jossa puut ja kannot ennen olivat, ei puhumishetkellä ole näkyvissä, tokko näytettävissäkään, ei niistä liioin ole välittömästi ollut puhe, mutta keskustelun aihe on nostanut ne konkreettisina kuvina vuorosanan lausujan mieleen. Hän aivan kuin voisi näyttää kaiken muillekin: siitä johtuu virkkeen pronomini *noista*. Seuraavan esimerkkilauseen johdosta: *Se on nyn ni(n) huanokin että hän nyt tossa laattialla hiukan kävelee*

Kannisto huomauttaakin: »tarkoitetaan laattiaa yleensä eikä missään tapauksessa sitä laattiaa, joka on puhujaa lähinnä». Seuraavaa lausuttaessa taas: *Niill* (koneilla) *on niim pikanen se tyänteentä* on varmaankin puhuttu vain koneista, ei työnteosta, mutta sana *se* on viite eräiseen puhujan omassa miellehahmotuksessa viriämässä olevaan uuteen seikkaan, jonka varsinainen nimitys ei ole ehtinyt antautua. Lisättäköön vielä seuraava, jossa Kannisto sanoo demonstratiivipronomia käytetyn »artikkelin tavoin»: *Tää, minä luulen taitaa olla hyvä rukiitakin sekottaaj joutsijjes*. Muistiinpanijan mukaan joutsijes ei ollut puhujan näkyvissä eikä sitä ollut edellisessä keskustelussakaan mainittu. Ilmeisesti pronomini *tää* virkkeen alussa on eräänlainen signaali, joka samoin kuin edellisten tapausten »artikkelit» viittaa vastikään virinneeseen mielikuvaan, jonka kielellinen symboli ei ole vielä selvinnyt lausuttavaksi.

Havainnollisen näytteen esitetynlaisesta, viittauksena toimivaan pronominiin varautuvasta, tässä tapauksessa lisäksi varsin primitiivisestä ilmaisutavasta antaa esim. seuraava Pertti Virtarannan Urjalasta tallettama jututalon katkelma (puhujaa 85-vuotias ukko):

Kylä minä täällä kävijä jo ennen noita . . . kun oli noita . . . oli nurkkatanssit, juu, sillon kunnei sillon mitään huvihuanneita ollu erityisiä, muuta piletteijä jonkun pirtissä vaam pyyettiin tanssata.

Tässä kuvastuu muutenkin tyyppillisesti työläs, anakoluutteihin alinomaan töksähtelevä ilmaisun tapailu. Pronominin pl. p. *noita* on suunnattu maaliin, jonka puhujaa näkee, mutta johon vievää sanasymbolia hän ei saa haltuunsa, ennen kuin on purkanut kaksi rakennelmaansa ja luopunut alkuperäisestä pronominiavarauksestaan.

4

Näin olenkin ennättänyt tulkintaan, jonka antaisin puheeksiottamalla pronominiinkäytölle ja jota eräät erikoislaatuiset, kansankielessä melko yleisesti tavattavat sanajärjestystyyppit lisäksi hyvin valaisevat. Uskon, että myös äsken esittämäni *se miäs, sen kuninkaan tyttären, se tyänteentä* ynnä lukemattomat muut samanlaiset on tulkittava lähinnä ns. appositioista lähtien, olkoon vain, että kehitys on yhtä lukuisissa tapauksissa jo ennättänyt muokata nämä rakenteet muulla tavoin tajuttaviksi. Eero Salmelaisen julkaisemissa Suomen kansan saduissa ja tarinoissa oleva lause *No, tiedäthän sen akkojen luonnon* esim. on käsitettävissä joko niin, että painollista *sen* sanaa seuraa paussi, tai niin, että painoton *sen* liittyy kiinteästi painolliseen *ak*-tavuun. Lukisin nämä tapaukset ts. samoihin *täällä kotona, tuolla metsässä* tyypeihin, jotka

Paavo Ravila Virittäjässä 1945 s. 8 Haversiin viitaten on selittänyt niin, että niissä alkuperäisiä pääjäseniä ovat olleet *täällä* ja *tuolla*, joita *kotona* ja *metsässä* ovat täydentäneet appositioina: *täällä* — nimittäin *kotona*, ja että paussin katoaminen on johtanut siihen, että appositionaalinen liitto on muuttunut attributiiviseksi. Perustelen tätä tulkintaani paitsi jo edellisessä kappaleessa esittämälläni tässä puheeksi otettavilla, psykologiselta kannalta alkukantaisemmilla, lähinnä sanajärjestyksensä vuoksi huomiota ansaitsevilla lauserakenteilla. Tavataan näet *se mies* tyyppin rinnalta, johon on ajateltavissa »eksplanatiivinen paussi» tai selventävä aksentti: *se* [nimittäin] *mies*, varsin monin tavoin poimuilevia rakenteita, joissa paussin korvaa erottava sana tai sanajakso.

Aineistossa on ensiksikin viljalti tapauksia, joissa »artikkeli» on yhden tai muutaman sanan erottama »pääsanastansa». Subjektitapauksissa erottajana on usein predikaatti.

Pohjois-Savo: *Sen* olis pitännä *tohtorin* käövä teälläe’.

Hirvensalmi: *Se* ol’ *luhtar* sanna, ett ei hää jouvva tappamaan nyt.

Ristiina: Jos nurmesta pehmitettää(n), *se* tulloo *pelto* väkevämpöö. — *se* ol’ *Vorssi*(n) *Uapel* meiningissä, että ruveta talova pitämää(n).

Jääski-Kirvu: Millo *se* o *pietarilaine* saant verski pyy kässiisä. — Keske *ne* viel o *kaurat* leikkailemata.

Kannas: Olkoo *se* nyt *viispennine* miu puolellai tai siu puolellais — —. — Satteesha *ne* lehmist *permajaiset* lähtööt. Kyl *ne* siel kotpuoles olliit *kesätkii* lämpimämpii. — Mitä *hää* nyt *kukko* siel kirraa?

Artjärvi: *Noit* nyk *karkeit* ol vähä. (Huom. tässä *nyt* sanan viivytystehtävä: *noita* — kuinka häntä sanoisi — *karkeita*.)

Kärkölä: *Ne* vei *vanhemmat ihmiset* kynttilän kotoo (joulukirkkoon).

Tuulos: *Ne* näki *vanhan ajan ihmiset* semmossia.

Urjala: *Se* oli *rukiin tappotapa* semmonen. — *Se* kipertyy *tuahi* oitis kun se päivälliakkoseen tulee. — *Ne* sano — *vanhanaikaiset ihmiset* — sano poltto- tauliks vaikka *se* on nyn nykysellä nimellä lavantauti. — *Tää* oli kyytissä *meiläj johtaja* sitä. Sittek ku(n) *he* meni *vanhemmak* kattoon, niin oli olluj jääpussi rinnam päällä. — *Se* mun siinnäkin *kuuloni* petti. — Herra pani sittes *sen* olkia ostaam *Matij* ja raham mukaar rahaa isoj joukom mukaan(n).

Akaa: *Se* lähti *plikka* helvettiin mennee(n). — Kyllä *se* om monessa pitäjäässä sentääm *pappi* niin kovassa orjuudessa. — Nyn *ne* on *tyäväki* ollu hyvin ahtaalla. — Ei *ne* osanneet *Toivettulav vaimoväki* niitä keittää.

Kylmäkoski: *Ne* kulki *kirjat* vaan yhtä mittaa niittev väliä. — *Ne* oli sillo v *vaalit* saarnattu jo. — Kyllä *niitä* nyt *tiliä* saa toltta Hajunkoskelta. — Ei luannostansap pääsem minkään, kosk e(i) *heittä* voik kaik kukaan *tapo- jansap* parantaa.

Pälkäne: ei *se* epäterveellistä *sauvuu* ok kunnei stä niim paljo o että tukeh- tuu.

Eräjärvi: No *se* lähätti *lappalainen* sitte semmosella kotilla tulemaan sitä. — Sitte *se*, sano *isäni* että heittä oli semmosia nuaria miähiä siinä.

Kangasala: *Hänen täyty ilun (= idun) kuivaap pois.*

Tyrvää: *Niillä piti hiiseillä ollak kolmek kyynerää pitkäk kylkiluukkin.*

Siikainen: *Ne on ilkeitä kravut kaloille ja verkoille. — Ei ne kärsi puunvesat tramppaamista.*

Keuru: *No se oli mies mielissään, kun hänen tuvastaan tul piru pois.*

Ähtäri: *Sillä ol kuninkaalla jo entisestään kaks vävyä.*

Eero Salmelainen viljeli taidokkaasti tätä kansanomaisen sanajärjestyksen piirrettä julkaisemissaan Suomen kansan saduissa ja tarinoissa, joiden sanamuoto — kuten tiedetään — ei aivan sellaisenaan vastannut alkuperäis-muistiinpanoja: *Jos nuo minä saisin sarvet pois. — no ne läksivät sarvet pois. — no, miksikäs se oli kirvesvarsi portin korvaan pantuna jne.* Valaiseva on seuraava, jossa pronominia selventävän substantiivin eteen on sijoittunut eksplanatiivinen konjunktio: *se vuolee, näet akka tyttärensä sormea, kunne käypi sormus hänelle.*

Psykologisesti primitiivisempää tyyppiä edustavat sellaiset *joutsiaes*-mallia olevat rakenteet, joissa vasta lauseen ennätettyä provisoriseen päätekohtaansa pronomiinilla ilmaistu jäsen saa täydentävän selityksen substantiivista:

Ristijärvi: *Niin sitä ennen sanottiini' että se on luoteen alla Oulu.*

Pohjois-Savo: *Se eé os laskenna sitä kuningas.*

Mikkeli: *Niit ei taho olla oikei(n) vattuja, ennenku(n) rukkiit valmistuu.*

Jääski—Kirvu: *Sillo se o jo hyvi tiukall ihmise elämä. — Sitä syöp kuha mattoo, niiku jokkuu muukii kala. — Eihä täss oo mittää kupiss.*

Kärkölä: *Eiks ne tehnyt ton tiän, talot? — Niit kual sillo tohon keuhko-kuumiesienkin kansaa.*

Vanaja: *Sitä käytiin kovastik kyllää.¹*

Hauho: *Sehän oli vanhan ajan evväänkuljetusvehjet tuahikontti.*

Längelmäki: *Se kävi tänä kesänä täällä, opettaja.*

Sääksmäki: *Kyllä hän aika hylky osas tullat tännek kesälikupernööri.*

Urjala: *Se lähtee tässä juur kesäkuun ajaalla parhaiten, tuahi koivusta. — Sitä minä nys sitte itken sinun onnettomuuttas ja minuv viälä. — Siittä kansa ämmä lopun teki Aahapista. — Ne on kylässä nyk kaks miästä. — Ne oli toisessa huaneessa vaimoherrasväki. — Talon niitä tekeminen ov vihtoja. — Kylä niitä pilettiin mun aikanani paljo taniaisia. — Toi sen saa reilauspalkkaa Väinö.*

Kylmäkoski: *Sepäm poika sen sanotaan oleva(n) Huittisista Talperi(n). — Ne oli kuulestoist osa manttaalia kumpikin talo. Näky siältä toi tuavan Anttilan haasta Kalle (huomattakoon tässä paralleelisesti myös siältä — Anttilan haasta).*

¹ Puhekielessä adverbien tavoin käytetty *sitä*, esim. *Nyt sitä mentiin*, voi ainakin osaksi perustua tämäntapaisiin, joissa *sitä* on edustanut objektia. Kannisto on tutkimuksensa s. 252 tähän kuuluvana tapauksena maininnut urjalaisen lauseen *Kais sitä päiväni palauksesta nyt taitaa tullav vettä*. Hänen kielitunteensa on varmaankin ollut oikeassa, *sitä* on puhujallekin lähinnä ollut adverbi; mutta lause osoittaa samalla, että aikaisemmin on voitu jäsentää *sitä* subjektiksi, *vetä* apposiitioksi. Kanniston mukaan murre käyttää joskus myös monpartitiivisiä *niitä* adverbien tavoin. Hänen mainitsemansa esimerkit *Niit on yk(s) sortti suarsia, kunn ei ne ampuakka(n) herrat, Kyllähän niitä vaaliinki(n) hakijia on useitaki(n)*, kenties kaikki muutkin, lukisin kuitenkin vielä sen aineiston piiriin, jota esitykselläni pyrin valaisemaan.

Akaa: *Sen* oli velipuali ennen seppänä tässä kylässä *Laalmanni(n)*. — Ei *se* häntä paljo autas *semmonen talo*. — Ollekkoo *häv* viäläkän sitted tullut *tiato*, em minä ok kysyny häntä.¹

Vesilahti: *Ne* pitää itte amisjooni(n) *hevosväki*. *Häll* oli köppi sitted *semmonem Matilla*.

Pomarkku: *Siitä* tulee mahdottoman hyviä punssia *teestä*.

Ruovesi: *Se* on keisarinnan sisarten syy *koko kirjojen vahetus*.

Lestijoki: Tuleehan *niitä* joka ihmiselle' *erehyksiä*.

Erittäin tavallinen, Setälän ja Kanniston käsityksen mukaan tähän mennessä esitettyjä yleisempi, on tyyppi, jossa (Setälän mukaan, s. 91) »on tämän jäljessä seuraavan substantiivin vieressä uudestaan kerrottu *se* sana, tällä kertaa artikkelina». Laajemman aineiston valossa havaitaan *se* pronominin toistamisen asemesta muukin demonstratiivipronomini:

Pohjois-Savo: Pihhaanko *ne* viijään *ne heinät?*

Kiittelysvaara: *Ne* on keppeemppi *ne kumut* kun siemenet.

Mikkeli: *Se* ol' jänä *se pohjarahaha* suamata viime kerra(n). — *Se* myötiin *se talo*, ja Häkkäne(n) *se* ol' ostanna senkii. — *Se* o(n) olevinnaan nii(n) kylmee *tuo tuul*. — *Ne* pitvät tuumijaa(n) sitte *ne kissa ja koira* — —.

Hirvensalmi: Mut jo *se* tuntuu *tuo huava* niiku(n) sillo(n) — —. — Vaikka Kilkin kylän muata *se* o(n) *tääkiä niem*.²

Jääski—Kirvu: *Se* o oltkii joka kesä niiss hommiss *se Akkase poika*. — No kyll *se o se messäsika* sillo siin justii. — *Tää* tulloo kolmii ja puolta syltä pitemäks *tää tupa*. — *Näitä* o miu ijäksei myyvvä *näitä kenkii*.

Artjärvi: Ei *se* mitäh ahtamiiselle haitat *toi sale*.

Kärkölä: Heinäruokahan *se* ol oikei *se talkkunavelli*. — Viulun kansi ol kuusta, *se* ol leppää ja haapaa *se alikansi*.

Hauho: *Ne* oli hyvää sitte sahriks *ne jauhot*.

Eräjärvi: Noi pelläästy täällä huaneessa ku *se* nim mahlottomam paukahloksem päästi *se murkka*.

Pälkäne: Ja *stä* koitettiin kovastik kiinit täälä *stä miästä*. — *Tua* on kanssa oikeim mainittava *tua Kukkia*, Luapioisissa — —.

Urjala: *Se* teki vähä koreita kelloja *se Könni-vainaa*. — Mistäs *sen* täällä niin ottaa *sem pennin* kii. — *Ne* oli *ne veljespari* yht aikaa Hämeenlinnassa. — *Ne* haettiin niin tyystin *nää paikat*. — *Noi* tarttis nyt ottaan *noi teeret*.

Kylmäkoski: Sillon ennem muinen *sitä* olis sopinu ostaas *sitä taloo* köyhinä vuasina. — *Ne* oli juuri mun takanani *ne vaimoväki*. — Yksi(n) hän ne sai lunastaan *ne protokollat*.

Tyrvää: Mutta kun *se* sitted tuli valmiiksi *se meijari* ni maitoo tuli kyllä.

Ahlainen: *Sill* oli ikää jo *sillä äijällä*.

Virrat: *Se* loppu *se eväs*. — *Siitä* tuli rikas mies *siitä lukkarista*.

¹ Huom. tässä vielä selvä *hän* pronomini, vaikka murteessa yleisesti takavokaalisen sanan yhteydessä tapaa *a*:llisen asun, esim. *ei sunka(n) han yhtä mittaa sara*, *Totta han* (hevonen) *sem paikan katto*, *mistä häm pääsi kotio*. Askel liitännäispartikkeliin *han* on miltei olematon eräissä tapauksissa. Lauseopillisesti selvä on jo esim. seuraava, jossa *han* ei enää sovi subjektiksi: *Tottahan ain on ollut sev vert estettä, ettei he op päässeet*.

² Myös tavattava tyyppi *jo se tuo huava tuntuu* on syytä muistaa.

Samalla tavoin: ei *siel* kuulema mukkaa paljo väkkee oltkaa, *siel häis* (Kannas), kylä se *tuala* ittekin on kuulemassa *tua lalossa*, heinilalossa (Eräjärvi), Niij ja *siältä* piti löyntyks — nykyajjaan ihmiset — *siältä kirkom parvesta* hiisil luuranko (Tyrvää) jne.

5

Lauseopillisessa murremonografiassaan nuori Setälä tulkitsi puheenaolevien sanajärjestysuhteiden aiheen mielestäni aivan oikein: »Toisinaan on *se* sana — hän kirjoitti — ja substantiivi, jota *se* tarkoittaa, eroitettuna. Tämä seikka on minun ymmärtääkseni syntynyt siten, että puhuja on alkuaan aikonut käyttää vaan *se* pronominia, mutta sitten selvyuden vuoksi liittänyt itse tarkoitettun substantiivin jäljestä päin.» Nykyisin — luulen minä — selitystä olisi kuitenkin perusteltava hiukan toisin sanoin. Lukuunottamatta sitä, että runsaamman aineiston tarjoama pronominiasteikko ylittää *se* paradigman piirin, tuntuu Setälän sanonta »puhujaa on alkuaan a i k o n u t» siirtävän kyseiseen tulokseen johtaneen prosessin sillä tavoin tiedoitun piiriin, että sanamuotoa ei voi hyväksyä. Varsinaisesta aikomisestahan ei kansankielisen lauseen syntymistä ja yksityisten sanojen valintaa ajatellen yleensä liene kysymys. Poikkeuksia, selviäkin, tietysti on olemassa. Enimmäkseen vain kokonaisilmaisu on »aiottu». Kansankielisessä tarinoinnissa ja dialogissa ollaan yleensä tekemisissä sellaisen puhumisprosessin kanssa, jossa miellesisältö elää puhujan tajunnassa varsin diffuusina — kenties visuaalisena, kenties visuaalis-auditiivisena jne. — kokonaiselämyksenä. Vastaavan sana-aineuksen paine sitä kohden on heikko; se on vasta nousemassa tajunnan piiriin. Puhumisaktin käynnistysvaiheessa ote sen yksityiskohtiin on vielä osittain tavoittamatta ja joka tapauksessa monista senkertaisista erikois-seikoista riippuen epätasaisesti jäsentynyttä. Puhuja näkee, mutta hänen näkemälleen antamaansa kielelliseen alkukahmotukseen tulee ehkä keskeisiinkin kohtiin vain viitteitä: *tuo* tekee sitä ja sitä, *tämä* oli siinä tai siinä, *se* sanoi niin ja niin. Kielellinen ilmaus rakentuu ts. *pronomini*en varaan, ne valtaavat siinä tärkeitäkin paikkoja vielä tavoittamattomien symbolisanojen asemesta, kunnes seuraavassa vaiheessa tilanteeseen kuuluvat ulkopuoliset tekijät havahduttavat puhujan tietoisuuteen, että myös kuulijan mahdollisuudet tuntea alkukuva on otettava huomioon. Hän vaistoaa kuulijan kykenemättömyyden nähdä tuon kuvan samana ja jäsenellä sen aistimuksellisiin aineksiinsa pelkkien viitesanojen avulla. Pronomini saa selityksen, lauseeseen tulee appositio.

Periaatteellisesti samanarvoisia kuin tarkasteluni varsinaiset kohteet ovat eräät muutkin pronominitapaukset. Mainitsen seuraavat Kanniston kotimurteestaan merkitsemät lauseet:

Se o(n) hyvin kanhelaa *siälä istua*. — *Se* om myähästä nyj jo *yrittää*. — *Se* olis vaarallist ollup *perään kysyäkki(n)*. — Ei *se* mikääl luvallista *toisem maalt ottaa* o, on se maa mikä hyvää(n).

Samanlaisia olisi tarjolla miltei kaikkialta murteistamme. »Muodollinen subjekti», sanovat lauseopilliset murretutkimukset. Mutta tämän vuoksi olisi aiheetonta uumoilla näissä ruotsin vaikutusta. En selittäisi svetisismiksi seuraavaakaan Kanniston Kangasalta merkitsemää: Kyllä *tää* on ikävää *että ollan näi(n)*. Alkuhahmotukseen on pronominin asemesta voinut joskus sisältyä subjektiivisena signaalina varsinainen substantiivikin, joka kuitenkin vaatii täsmäntävän selvennyksen: *Se* puhu *Mustalallekin* oikeen *kirkkoherralle* (Längelmäki, oma mp.), *Pappi* nuhteli sittep *provasti* (Urjala, Kannisto). Nämä kuten monet muut kansankielisen lauseen rakenneseikat, esim. väritömiä pronominaalien *semmoinen* ym. käyttö, erinäiset sanajärjestysilmiöt, ns. emfaattinen nominatiivi ja sitä seuraava painollinen pronomini jne. voidaan käsitykseni mukaan tulkita samalta psykologiselta pohjalta lähtien, jota tässä olen soveltanut vain kapealla loholla.

Siihen vielä palatakseni minulla on tunne, että eri ryhmiin jakamani esimerkkityypit edustavat siinä mielessä eri kehitysvaiheita, että toisia voi pitää psykologisesti primitiivisempinä kuin toisia, olkoonkin, että ne ovat aina olleet kuten nykyisinkin samalla kertaa mahdollisia. Kielihistoriallisista faaseista ei nähdäkseni ole kysymys, enintään ehkä uskaltaisi arvella, että primitiivisellä tyyppillä on aikoinaan voinut olla runsaampi jalansija kuin nykyään, jolloin sen käyttöarvo on suureksi osaksi tyylikysymys. Kehitymättömintä muodonantia kuvastaa mielestäni viimeiseksi esittelemäni tyyppi, se, joka sisältyy esim. seuraavaan Virtarannan hämeenkyröläiseen virkkeeseen: »*Ku se* ov viikon ollut tynnyrisä *se sahti* ni *se* on *ste* aika pivoo». Silti ei voi varmasti väittää, että tyyppiä, jossa pronominia ei toisteta, olisi pidettävä tätä kehittyneempänä: »*Kun se* on viikon ollut tynnyrisä *sahti* niin *se* jne.» — kumpikin on samantapaisen velttouden leimaama. Selvästi vireämpää henkistä tasoa ilmentävät tyytit »*Kun se* on ollut *se sahti* viikon tynnyrisä jne.» ja »*Kun se* on ollut *sahti* viikon jne.». Ts. mitä aikaisemmassa vaiheessa selittävä sana pääsee esiin, sitä valppaammasta psyykestä on mielestäni kysymys. Käsitteellisesti hallituinta ilmaustasoa olisivat sitten tyytit *Kun se sahti* jne. ja *Kun sahti* jne.

Psykologinen alkusyy on asia, joka täytyy tietysti käsitellä erillään niistä uusista tehtävistä, uusista arvoista, joita sen aiheuttamiin kielen piirteisiin, niiden ehdittyä tietynlaisen maneerin asteelle, vähitellen on tarttunut. Mihin tämä on johtanut, se minun on pakko jättää selvittämättä, siihen minulla ei ole keinojakaan. Tähdennän vain ajatusta, että kyseiset appositio—artikkeli-

tyypit ovat aikojen kuluessa voineet sillä tavoin punoutua murteiden normijärjestelmiin, ettei niitä enää voida poikkeuksetta pitää juuri niiden psykologisten faktorien tuotteina, joista niiden alun olen halunnut johtaa, vaan ne saattavat usein olla hallitsevien rytmillisten ja emotionaalisten kaavojen aiheuttamia. Pronomini on niissä usein kuin ponnahduslauta, josta valmiiksi ajateltu, mutta tarkoituksellisesti lauseen loppuun säästetty substantiivi kimpoaa riittävän korkeaan nousuun. Kaikilla käsittelemilläni sanajärjestystyypeillä näyttäisi olevan omat tyylilliset mahdollisuutensa, muussakin mielessä kuin että niiden avulla aikaansaadaan realistisen kansanpuheen illuusio. Esim. »artikkelityyppi» *Maasta se pienikin ponnistaa* on sananparsiston suuresti suosima: Tekköö se tekkii mies kirvesvarren viikossa (Kitee), Uip se haoki harjullennii kyntävän vakova myöten (Juva), Luilla se kokkook kiitää eikä liijoilla lihojilla (Nurmes), Välleehä se kielj lampaan kellossa kiäntyy (Kontiolahti), Pallaaha se rasjkii poutakesän (Kirvu), Lukua se kylä kyssyy eikä kuorman korkeutta (Karunki), Voila ne velat maksethan ja piimällä räntty (Rovaniemi), Harvo se riih ahoksetta palloa (Sakkola), Ennen se tikka vässyy ennekul laho loppuu (Savonranta), Ei se heinä pieleksessä pillaavuk (Kiihtelysvaara), Leiväälhä se hevojne pyyvvetää mut rauvvat suus ajetaa (Venjoki), Väittäi se väki tulloo, väittämätä pois männöö, so. 'ponnistellen voima tulee — —' (Venjoki). Mutta tavataan myös »muodollisen subjektin» tyyppi: Eihän se tekkiiltä työ lopuk enemmän kum piina helvetistä (Kiihtelysvaara), Tehny se on tiettänykkii (Kesälahti) jne. Sen vaikutelman saa, että itämurteiden puolella nämä lajit sananparsia ovat yleisempiä kuin lännessä. Matti Kuusen julkaisemista vanhoista sananlaskuaineuksista en ole tavoittanut ainoatakaan.

Ahon »Rautatien» alkusivuilta, joilta esitykseni ensimmäiset näytteet olivat, voi poimia myös seuraavanlaisia:

- Vielä se on riski mies tuo Matti — —.
- Mitäs sitä täällä, kun se on siellä se rautatie —
- Nyt ne mitattiin jyvät . . .
- Tervennäkös se on saanut Matti olla?
- Jumalan töitähän ne on rautahöyryt ja rautatietkin.

Kansankielen mukaisuus on näissä kieltämätön, mutta tyylin tutkija ei ole voinut olla näkemättä samoin järjestetyissä Ahon sanonnoissa hiukan enemmänkin. Juhani Ahon tyyliä käsittelevässä väitöskirjassaan Kaarlo Nieminen kirjoittaa s. 238 seuraavasti: »Keskittävän kuvauksen kannalta ymmärrettäviä ovat myös seuraavat puhekielen mukaiset rakenteet, joissa subjekti (tai objekti) ensin ilmaistaan vain pronominilla, jotta täysi huomio voi kohdistua predikaattiin, mutta sitten pannaan erikseen ilmi predikaatin

jälkeen ja saa näin vuorostaan sekin erikoisen painon. 'Se osaa kuvata tuo.' — — 'Hän tuli lähemmäksi paremmin nähdäkseen, vanha vaimo.' — — 'Ne olivat ihania nämä illat ja yöt'» Ja edelleen s. 277: »Huomattakoon lisäksi, että tällä rakenteella on myös rytmillinen tehonsa, sillä näin saadaan ensin predikaattiosalle ja sitten myös subjektiosalle erikoinen paino: — — 'Ne ovat *surullisia, sellaiset hetket.*' — — Kuten huomataan, aiheutuu predikaatin — — painokkuus tässä rakenteessa juuri painottomien sanojen asettamisesta lauseen alkuun. Subjektin painokkuus taas saadaan aikaan paussin avulla, joka erottaa sen edellisestä rytmijaksosta. Paussilla onkin painon tehostajana oma tärkeä tehtävänsä.»

Ahon rytmi on omalla tavallaan hyvin yksilöllistä. Minusta tuntuu, että tässä kosketeltu sanajärjestyspiirre esim. Teuvo Pakkalan »Oulua soutamassa» romaanissa, joka oli mukana kirjoitelmani alussa, kuvastaa toista heimo-tyyppejä, toista yleisasennoitumista ja varmaan myös toista kirjailijalaatua:

- Kohtuhinnoissahan se tätä nykyä olisi terva.
- Kaksikolmatta se kantaa meidän uusi vene.
- Hyvähän se olikin ilma viime sunnuntaina, tyyni sää.
- Siellä se on haudalla kaikki rahvas.
- Onko siihen vielä mitä pantavaa tuohon eväsarkkuun — —.
- Kovinhan se sitten menikin mahdottomaksi koko maisteri puheisaan.
- Johan se päätäkin huimasi semmoinen kiiätys.
- Siinä on pullossa viinaa, kun halunnet ottaa ruokaryypyn.
- Se ei lähde laskumies enää koskille.
- Ainahan se väliin onnensiipi raapasee oulumiestäkin.
- ja oli sitä tiessä leveyttä ja pituuttakin oli.
- Siellä ne olivat meidän matkalaisemmekin.
- Siinä se oli korva, pöläys vaan.
- Nythän se tulee Siitari, kovin korva.
- Niin, nyt se pyörähti vene pitkin virtaa ja kulkee taas selkävettä ja ohi tuon suuren kiven — —.

Lopuksi: pitäessäni alkukantaiselle kieli-ilmaisulle luonteenomaisena viit-
tailevuutta, kuulijan huomion kohdistamista puhujaa sisältä päin hallitse-
vaan tai askarruttavaan miellehahmoon tai -kompleksiin ikäänkuin vain
suuntia näyttämällä, tarkoitettua kohdetta aina nimeltä mainitsematta, olen
tullut esittäneeksi siitä tähän tarkoitukseen käytettyjen viitesanojen lajista,
jota nimitämme pronomineiksi, sellaista, mitä useat arvovaltaiset tutkijat
monestikin ovat tähdentäneet alleviivatessaan pronominiin tärkeyttä kie-
len kehityksen varhaisissa vaiheissa. Meillä on Paavo Ravila (mm. Virittä-
jässä 1945 322—324) terävästi perustellut otaksumaansa, että kielemme
suffiksiainekset, niin johto-opilliset kuin fleksiivisetkin, todennäköisesti ovat

pronomineista alkunsa saaneita. »Alkukantaisessa kielimuodossa pronominit ovat kaikista päättäen näytelleet varsin tärkeätä osaa», hän sanoo. Adolf Noreenilta taas (Noreen-Pollack 258) olen tavannut sitaatin, johon haluan päättää esitykseni. Se on norjalaisen G. Landmarkin 1884 julkaisemasta tutkielmasta »Om pronomenerne» ja kuuluu:

»Det haaber jeg er blevet klart, at pronomenerne ikke blot er et slags supplementer for andre ord, men udgjør en ganske eiendommeligt og selvstændig ordklasse, der har den største betydning for sproget i det hele og staar i en bestemt modsætning til alle andre ord . . . de er fra først til sidst henvisningsord af den alsidigste anvendelighed . . . betegner tingene ikke efter dens væsen, efter hvad den er i sig selv, men kun efter et øieblikkeligt, skiftende, tingens væsen udvedkommende forhold til noget andet, oprindeligt til den talende og i rummet . . . knytter . . . vor tale til dens gjenstand i rummet . . . bruges dernæst gjenoptagende, baade for enkelte ord . . . og for et helt udsagn . . . Pron. gaar som en rød traad gennem den hele sprogbygning; det er som rendingen i en væv, hvor realordene er islætten.»

MARTTI RAPOLA

Les facteurs psychologiques d'un trait du style finnois

Dans les parlers populaires aussi bien que dans le style littéraire imitant le langage du peuple on rencontre souvent des connexions formées par le pronom démonstratif (*se, tuo, tämä*) et un substantif. Dans ces connexions, quelques experts de la syntaxe des parlers (SETÄLÄ 1883, CANNELIN 1888, SIRELIUS 1894, LATVALA 1894, KANNISTO 1901) ont voulu voir un emploi d'article, tandis que Hakulinen 1946, plus prudent, parle »des éléments d'un article indépendant», p.ex. »Onko *se isäntä kotona?*» 'Le maître est-il chez lui?' Sans s'occuper de la question de terminologie et admettant que ces constructions finnoises peuvent être susceptibles de jeter de la lumière sur la naissance de l'article des langues indo-européennes, l'auteur donne l'explication psychologique suivante, fondée sur de vastes matériaux. A côté du type normal »Kun *sahiti* on ollut viikon tynnyrissä, niin se on erinomaista» 'Quand la petite bière a été huit jours dans le baril, elle est excellente', en apparaît un autre, très répandu dans les parlers: »Kun *se* on ollut viikon tynnyrissä *sahiti*, niin — —», etc. 'Quand elle a été huit jours dans le baril, la bière — —', ce qui s'appelle s'exprimer d'une manière primitive et paresseuse. La perception de

celui qui parle est, au moment où il prend la parole, dominée par la sensation d'une totalité diffuse, non organisée. Des éléments verbaux correspondants s'y associent, mais cette association n'a pas encore eu le temps de se projeter dans une phrase; celui qui parle n'a pas trouvé à temps les symboles appropriés, les vraies dénominations. Il a dû se contenter, pour ainsi dire, de faire un signe de la main vers quelque chose qu'il ne perçoit que comme par intuition, et ce signe est rendu dans la phrase par le pronom *se* 'elle' = la bière. Ce n'est qu'à la fin de son énoncé qu'il a saisi la notion exacte et en a trouvé le symbole, et il a ajouté ce symbole à la phrase en tant qu'apposition. Une construction comme »Kun *se* on viikon ollut tynnyrissä *se sahiti*, etc.», où l'apposition est renforcée par la répétition du pronom, n'est pas rare non plus. Les types assez fréquents »Kun *se* on ollut *sahiti* viikon tynnyrissä» et »Kun *se* on ollut *se sahiti* viikon tynnyrissä», où l'apposition vient avant la fin de la phrase, semblent déjà comporter une certaine vivacité d'expression, mais c'est dans le type »Kun *se sahiti* on ollut viikon tynnyrissä» que l'emploi de l'apposition est le plus développé. La

phrase a probablement été analysée ainsi: »Kun *se* — *sah*ti nimittäin (‘à savoir *sah*ti’) — on ollut viikon tynnyrissä», mais plus tard cette construction est devenue schématique, maniérée, la pause importante ayant disparu, l’ancienne apposition étant devenue membre principal de la connexion, et le pronom *se*, membre principal original, s’étant transformé en épithète, c’est-à-dire en article.

Les exemples pris dans la littérature et dans les dictons populaires montrent que des constructions qui ont passé par l’évolution psychologique exposée ci-dessus, mais qui, au point de vue de l’histoire de la langue, ne représentent pas nécessairement de phases successives, s’emploient comme moyens de style, sans aucun rapport direct avec leurs anciens facteurs psychologiques.

MARTTI RAPOLA